

75 lat temu zdecydowano o budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego

5 lutego 1937 r. na wniosek wicepremiera i ministra skarbu Eugeniusza Kwiatkowskiego Sejm przyjął plan budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego. Położony w widłach Wisły i Sanu COP był jedną z największych inwestycji gospodarczych w Polsce międzywojennej.

Decyzja o budowie COP-u była związana z koniecznością uprzemysłowienia kraju i zlikwidowania przeludnienia wsi. COP wpływał na zwiększenie możliwości obronnych kraju, scalał gospodarczo ziemie byłych zaborów, podnosił prestiż kraju na arenie międzynarodowej i wzmacniał zaufanie społeczne do władzy państwowej.

„Zlokalizowany w centralnej części ówczesnej Polski w tzw. +trójkącie bezpieczeństwa+, miał swoim powstaniem zamianifestować przed światem o woli nas Polaków do godnego życia wśród wolnych narodów Europy (...). Jego realizacja miała też pomóc w urzeczywistnieniu marzeń o kraju gospodarczo silnym, bezpiecznym, śmiało w przyszłość patrzącym” – charakteryzował znaczenie COP-u prof. Jan Konefał („COP: Przeszłość-Teraźniejszość-Przyszłość”).

Centralny Okręg Przemysłowy był zwieńczeniem kilkunastoletnich starań Polski w zakresie przebudowy gospodarczej kraju. Po raz pierwszy koncepcję stworzenia okręgu przemysłowego w ramach tzw. trójkąta bezpieczeństwa w widłach rzek Wisły i Sanu wysunął w 1921 r. minister spraw wojskowych Kazimierz Sosnkowski. Zamyśl budowy trójkąta bezpieczeństwa odżył w 1928 r. Prezydent Mościcki podpisał wówczas nawet rozporządzenie, które przewidywało ulgi podatkowe dla potencjalnych prywatnych inwestorów. **Po kilkuletniej przerwie spowodowanej kryzysem gospodarczym w 1935 r. powstało Biuro Planowania Krajowego w Ministerstwie Skarbu, które opracowywało program uzdrowienia polskiej gospodarki w ramach polityki interwencjonizmu państwowego.**

Od lipca 1936 r. wdrażano w życie tzw. czteroletni plan inwestycyjny. Przewidywał on przekazanie z budżetu państwa na rozwój przemysłu sumy od 1,65 mld do 1,80 mld złotych, z czego najwięcej w czwartym roku planu – 590 mln złotych. Wydatki na inwestycje przemysłowe miały być pokrywane z różnych źródeł, m.in. z Funduszu Pracy, lokat oszczędnościowych i ubezpieczeniowych w instytucjach państwowych, zysków przedsiębiorstw państwowych lub pożyczek wewnętrznych.

Również od 1936 r. Sztab Główny Wojska Polskiego i Ministerstwo Spraw Wojskowych realizowało sześciolletni projekt modernizacji i rozbudowy armii. W jego ramach powstał Fundusz Obrony Narodowej (FON) i Komitet Obrony Rzeczypospolitej (KOR). Całość miała kosztować 4,76 mld, później – z uwagi na niewydolność finansową Skarbu Państwa – sumy te sukcesywnie obniżano.

O koncentracji inwestycji przemysłowych w centralnej Polsce w ramach COP-u zdecydowano na posiedzeniu Komisji Budżetowej Sejmu 5 lutego 1937 r. Minister skarbu i wicepremier Eugeniusz Kwiatkowski mówił wówczas: „Pierwsze zręby rozbudowania przemysłu w tym okręgu – przemysłu, związanego z celami obrony państwa, rozbudowaniem dróg komunikacyjnych, uregulowaniem rzek, z doprowadzeniem i rozprowadzeniem gazu ziemnego i energii elektrycznej, muszą pochłonąć sumę ok. zł 3 mld.” („Ku przebudowie gospodarczej. Wytyczne inwestycji państwowych”).

Wiosną 1937 r., ze względu na pożyczkę od Francji (2,06 mld franków) – nakłady na gospodarkę zwiększono z 1,80 mld do 2,40 mld zł, z czego 25 proc. miano przeznaczyć na rozbudowę COP-u. W ramach COP-u powstały trzy regiony, w których – zależnie od specyfiki terytorium – skupiono różne gałęzie przemysłu: region surowcowy (A) położony na Wyżynie Małopolskiej (zwany regionem kielecko-radomskim), region aprowizacyjny (B) położony na Wyżynie Lubelskiej (zwanym regionem lubelskim) i region przemysłu przetwórczego (C) leżący na Nizinie Sandomierskiej, Pogórzu, Beskidach i Wyżynie Małopolskiej (inaczej region sandomierski).

Całkowity obszar COP-u wynosił 59 951 km kw., a więc zajmował 15,4 proc ówczesnego terytorium Polski (obejmował części czterech województw: kieleckiego, lubelskiego, krakowskiego i lwowskiego). Według spisu ludności z 1931 r. obszar COP-u liczył 5 665 400 mieszkańców (z czego 2 942 200 w

regionie C), a więc 18 proc. ówczesnej liczby ludności kraju. Na obszarze COP-u zdecydowanie dominowała ludność wiejska (86,3 proc.). Cechował się on niskim stopniem urbanizacji (jedynie 9 miast powyżej 20 tys. mieszkańców).

Umieszczenie COP-u w centralnej Polsce, w dużej części trójkąta Warszawa-Kraków-Lwów, wynikało z wielu czynników. Istotne przy podejmowaniu decyzji o lokalizacji okręgu były kryteria surowcowe – na terytorium COP-u leżały m.in. złoża kamienia, rud żelaza, glin ceramicznych, piasków kwarcowych, wapieni, dolomitów i fosforytów. Ważne były także kryteria energetyczne (niewielka odległość od siłowni wodnych, złoża węgla brunatnego, ropy naftowej i gazu ziemnego) oraz demograficzne - inwestycje przemysłowe miały zlikwidować problem przeludnienia wsi oraz bezrobocia.

„Będąc przeludnionym krajem rolniczym, który chciał uniknąć masowej emigracji i nie dążył do zdławienia przyrostu naturalnego, musiała się Polska uprzemysławiać” – pisał prof. Wiesław Samecki („Centralny Okręg Przemysłowy 1936-1939”).

Plan inwestycyjny z 1936 r. wykonano wcześniej niż pierwotnie zamierzano - do marca 1939 r. W ciągu niespełna trzech lat na inwestycje publiczne wydano – według różnych szacunków – od 2,4 do 2,8 mld złotych (do wybuchu wojny ok. 3 mld), przy czym średni udział Skarbu Państwa wynosił w nich co najmniej 70 proc. Według obliczeń Gabinetu Ministerstwa Skarbu inwestycje wojskowe pochłonęły 784 mln złotych.

Budowa COP-u kosztowała ok. 1 mld złotych (wliczając w to inwestycje kapitału prywatnego). Od 1937 r. do 1939 r. na budowę COP-u przeznaczono 60 proc. wydatków inwestycyjnych. Większość funduszy wydano na rozbudowę infrastruktury technicznej (koleje, drogi, linie energetyczne, rurociągi), co wiązało się z koniecznością przystosowania obszaru COP-u do produkcji zbrojeniowej. „Jak wielki był to wysiłek Państwa i społeczeństwa niech świadczy fakt, że udział kapitału zagranicznego w realizacji planów miał wynosić zaledwie około 5 proc.” – tłumaczył zaangażowanie państwa na rzecz budowy COP-u prof. Konefał.

W zakładach produkujących w ramach COP-u zatrudnienie znalazło 107 tys. ludzi, z czego 91 tys. w przemyśle, 10 tys. w handlu i 6 tys. w rzemiośle.

Największymi inwestycjami COP-u były: budowa zapory i elektrowni wodnej w Rożnowie na Dunajcu, Huty Stalowa Wola, fabryk Polskich Zakładów Lotniczych (Wytwórni Płatowców w Mielcu i Wytwórni Silników w Rzeszowie), fabryki celulozy w Niedomicach, elektrowni i zbiornika w Czchowie; rozbudowa Zakładów Zbrojeniowych w Starachowicach i Państwowej Fabryki Broni w Radomiu.

Do innych zakładów, których budowę ukończono lub zapoczątkowano przed wybuchem wojny należą m.in.: Wytwórnia Obrabiarek w Rzeszowie, fabryki amunicji w Skarżysku, Dąbrowie Borze, Jawidzu i Dębnie, Fabryka Materiałów Wybuchowych w Pustkowie, Państwowa Wytwórnia Prochu i Materiałów Kruszących w Pionkach, Zjednoczone Fabryki Maszyn, Kotłów i Wagonów w Sanoku, Wytwórnia Samolotów w Lublinie, Zakłady Chemiczne w Nowej Sarzynie i Państwowe Zakłady Azotowe w Mościcach.

Inwestycje w COP były częścią 15-letniego planu gospodarczego, którego pomysłodawcą był minister Kwiatkowski. Powstały w 1938 r. plan zakładał realizację pięciu trzyletnich etapów rozwoju gospodarczego (do 1953 r.).

Rozwój polskich inwestycji w COP zahamował wybuch II wojny światowej. Niemcy zajęli COP i wykorzystali na potrzeby własnego przemysłu. W latach 1947-1949 - w ramach tzw. planu trzyletniego - większość zakładów odbudowano bądź uruchomiono na nowo. W okresie PRL-u COP stał się ważnym komponentem gospodarki centralnie planowanej. Po przeobrażeniach wynikających z transformacji ustrojowej wiele z jego zakładów funkcjonuje do dziś.

Z okazji 75-lecia powstania Centralnego Okręgu Przemysłowego portal historyczny www.dzieje.pl, prowadzony przez Polską Agencję Prasową i Muzeum Historii Polski, przy współpracy z wydawnictwem Demart przygotował specjalną zakładkę zawierającą materiały tekstowe, zdjęcia oraz mapy.

PAP - Nauka w Polsce, Waldemar Kowalski 5.02.2012

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C387886%2C75-lat-temu-zdecydowano-o-budowie-centralnego-okregu-przemyslowego.html> 200120